

Янка Лучына

(1851 – 1897)

Янка Лучына (сапраўднае прозвішча Неслухоўскі Іван Люцыянавіч) – адначасова паэт-дэмакрат і паэт-лірык. Псеўданім «Лучына» паэт узяў ад страчанай часткі прозвішча сваіх продкаў – прыдомка Лучыўка. Псеўданімам Янка Лучына паэт падпісваў пераважна арыгінальныя і перакладныя беларускія вершы. Іншыя подпісы стаялі пад творамі, напісанымі па-польску і па-руску – Ян Неслухоўскі і Іван Неслухоўскі.

Нарадзіўся будучы паэт у Мінску ў сям’і калежскага асэсара на свята Івана Купалы, таму і атрымаў імя Янка. Вучыўся ў Мінскай гімназіі, потым паступіў на матэматычны факультэт Пецяўбургскага ўніверсітэта. Аднак неўзабаве пад уплывам папулярных тады ідэй пазітывізму захацеў стаць інжынерам і перавёўся на механічнае аддзяленне Пецяўбургскага тэхналагічнага інстытута, якое скончыў у 1876

Атрымаўшы дыплом інжынера-тэхнолага, Я. Неслухоўскі нейкі час працаваў у Тыфлісе ў галоўных чыгуначных майстэрнях. У адзін з прыездаў у Мінск (у 1879 ці 1880 г.) яго нечакана разбіў параліч. Пасля працяглага лячэння (ад хваробы Лучына пакутаваў каля 11 год) хадзіць ён змог толькі абапіраючыся на палкі. У апошнія гады жыцця Неслухоўскі паступіў на службу ў тэхнічнае бюро Лібава-Роменскай чыгункі ў Мінску.

Бяда, аднак, не зламала Яна Луцыянавіча, а, наадварот, абвастрыла яго светаўспрыняцце, актывізавала яго паэтычную дзейнасць. У 1886 у першым нумары газеты «Мінский листок» надрукаваны яго верш на рускай мове «Не ради славы иль расчёта» («Не дзеля славы ці разліку»). Верш быў змешчаны на першай паласе, адкрываў газету, і аўтар гаварыў не столькі ад сябе, колькі ад імя рэдакцыі. Па меркаванні У. Мархеля, гэты факт сведчыць пра тое, што ў мясцовым культурным асяродзі Лучына быў прызнаным паэтам. У тым жа годзе адбыўся паэтычны дэбют Неслухоўскага ў польскім друку: у часопісе «Клосы», у якім супрацоўнічаў Адам Пług, быў апублікаваны верш «Раскоша натхнення». У вершы – лірычным прызнаннем да людзей і мясцін роднага краю – паэт звяртаўся да сваёй песні як да крыніцы радасці натхнення.

Пісаў паэт шмат, пераважна па-польску, зрэдку – па-руску, яго творы з’яўляліся на старонках перыядычных выданняў: рускамоўнага «Паўночна-Заходняга календару за 1893 год», польскіх часопісаў і штотыднёвікаў «Польскі голас», «Калоссе», «Край», «Праўда», «Жыццё» і інш. Аднак першая кніга вершаў на польскай мове «Паэзія» была выдадзена ў Варшаве толькі праз год пасля смерці аўтара ў 1898, а зборнік беларускіх вершаў «Вязанка» выйшаў у Пецяўбургу ў 1903.

Праграмны верш зборніка «Вязанка» – «Пагудка»: паэт выносіць на «братні суд» чытачоў «вязаначку» вершаў, што пісаліся «ў час думкі і у добрай веры», непакоіцца, ці ўспрымуць яго шчырую творчасць людзі. Заўважаецца выразная пераклічка, тэматычная і структурная блізкаць твора Я. Лучыны з вершам В. Каратынскага «Пастрыжыны: Слоўка да прыхільных чытачоў», якім адкрываўся зборнік «Чым хата багата». Твор Лучыны, як і яго верш «Пакуль новы год настане на свеце, нават заканчваецца словамі «Чым хата багата».

З'яўленне першых беларускамоўных твораў Я.Лучыны было выклікана ўражаннямі ад выступлення ўкраінскіх артыстаў у Мінску ў 1887 годзе. У вершах «Усёй трупе дабрадзея Старыцкага беларускае слова» і «Дабрадзею артысту Манько» аўтар выказвае ўдзячнасць украінскім актёрам, якія выступаюць на мове свайго народа. Адчуваецца паэтава радасць, узрушанасць ад таго, што магчыма не проста гаварыць на «гутарцы ... вясковай», а гаварыць са сцэны. Першы раз Неслухоўскі выкарыстаў псеўданім Янка Лучына.

Тым не менш беларускія вершы ён не меў магчымасці апублікаваць. Упершыню з вершам на беларускай мове «Вясновай парой» паэт выступіў у газеце «Мінскі лісток» у 1889 годзе, чым паклаў пачатак вяртанню беларускага слова ў друк (пасля паражэння паўстання 1863 года царскія рэакцыянеры не давалі магчымасці публікаваць творы на беларускай мове).

Захавалася ўсяго 11 беларускіх вершаў, але вядома, што Лучына напісаў на мове свайго народа паэмы «Пятруся», «Віялета», «Гануся», «Андрэй», якія да нас не дайшлі.

Паэзіі Я.Лучыны ўласцівы псіхалагізм і лірызм, які супрацьстаяў натуралістычна-бурлескнай традыцыі ў беларускай літаратуры, адкрываў шлях да паглыбленага інтэлектуалізму. Аўтар засяроджваў увагу не столькі на апісанні знешніх з'яў, колькі на духоўным свеце, унутраным перажыванні свайго героя (вершы «Што думае Янка, везучы дровы ў горад», «Стары ляснік» — аўтапераклад урыўка з паэмы на польскай мове «Паляўнічыя акварэлькі з Палесся»). Зварот да селяніна ў творах Лучыны абумоўлены патрэбамі часу і літаратуры, уплывам папярэднікаў. Сацыяльныя пытанні вёскі паэт закранаў апасродкавана, праз унутраныя перажыванні лірычнага героя.

Тэматыка беларускіх вершаў Я.Лучыны вясковая, хаця сам паэт быў патомным шляхцічам, карэнным гараджанінам-інтэлігентам, інжынерам. Аднак яму не прыйшлося перадоцьваць сацыяльна-псіхалагічны бар'ер: аўтар арганічна змог ужыцца ў сялянскую свядомасць, зліцца з думамі, пачуццямі, лёсам простага мужыка. Селянін, паводле Лучыны, не толькі ўвасабляе сабой Радзіму, але як носьбіт лепшых маральных якасцей сімвалізуе крыніцу яе годнага жыцця. Ён лічыў, што пашана селяніна да зямлі фарміруе і выяўляе светаадчуванне і светапогляд. З уласцівымі яму мяккасцю і лагоднасцю паэт расказвае пра лёс мужыка-беларуса, яго паднявольнае змрочнае жыццё. Адначасова паэт раіў вяскоўцу больш давяраць сабе, мець свой уласны розум, не спадзеючыся на дапамогу суседзяў.

Лірыка Я.Лучыны мінорная паводле танальнасці, вызначаецца імкненнем аўтара да алегарычных народна-паэтычных вобразаў і малюнкаў, у чым збліжаецца з творчасцю У.Сыракомлі (параўн.: «Добрыя весці», «Ужо птушкі пяюць усюды»). Так, у вершы «Вясна» алегарычны вобраз вясны, якая ніяк не наступіць, дапамагае паэту расказаць пра сваю горкую долю, што не мяняецца да лепшага; у вершы «Сівер» вобраз халоднага ветру ўвасабляе сабою суровую рэчаіснасць. У вершы «Роднай старонцы» гучыць элегічна-драматычнае прызнанне ў любові да бацькоўскага дому, да роднай нівы, вера

ў будучыню. Гэта прызнанне перарастае ва ўсведамленне паэтам свайго абавязку паяднаць мастацкае слова з грамадскімі праблемамі.

Паэмай на польскай мове «Паляўнічыя акварэлькі з Палесся» Я. Лучына працягвае і паглыбляе сваё даследаванне псіхалогіі простага чалавека. Твор уяўляе сабою шэраг апавяданняў пра паляванні паніча (хутчэй за ўсё прататыпам яго паслужыў сам паэт) і старога лесніка Грышкі ў палескай пушчы (тэматычная блізкасць з паэмай Гусоўскага), мае рэальную, жыццёвую аснову. У напісаную па-польску паэму аўтар уключае беларускія словы, што дапамагае стварыць адпаведны каларыт. У паэме Я. Лучына фактычна адкрыў беларускі народ, стварыў сацыяльна-філасофскі і антрапалагічна абумоўлены тып беларуса XIX ст. з яго тонкім складам душы, псіхалагічнай адметнасцю цэласнай асобы (ляснік Грышка).

Вобраз Грышкі выпісаны з любасцю і псіхалагічна дакладна, заўважаюцца моманты рамантызацыі аўтарам свайго героя. Рамантычныя інтанацыі адчуваюцца і ў мінорна-задуманых лірычных адступленнях. Грышка, з аднаго боку, мае багаты практычны вопыт, уласны погляд на жыццё, у чым адчуваецца яго пэўная перавага над маладым панічам, з другога – з'яўляецца фаталістам, верыць у прыкметы (напрыклад, што на Куццю абавязкова трэба ўпаляваць звер, каб шанцавала цэлы год). Паводле разумення Лучыны, такая супярэчлівасць светапогляду беларуса (вера ў сваю сілу і вера ў прадвызначанасць свайго лёсу) характарызуе яго вялікія духоўныя магчымасці і інтэлектуальныя здольнасці.

Вясковец, на думку паэта, гэта і магутны пераўтваральнік свету, і бездапаможная ахвяра сацыяльнай несправядлівасці. Сам побыт беларускага селяніна, яго ўнутраны свет, асаблівасці светаўспрымання сталі ў Лучыны прадметам эстэтызацыі. Напрыклад, аўтар з урачыстасцю, пачцінасцю этнаграфічна дэталізавана апісвае хату лесніка, паэтызуе сялянскі лад жыцця. Паводле паэта, гераічны характар беларуса з яго паўнотой і напружанасцю жыцця парадніўся ў мірным сутыкненні душы, прыроды і чалавечай духоўнай актыўнасці. Таму ён лічыў чалавека асноўнай субстанцыяй, найважнейшай і абсалютнай каштоўнасцю.

Грышка разважае пра тое, што «новы лад» – тэхнічны прагрэс – пагражае прыроднаму наваколлю («ушчэнт павясякаюць Чорныя Ляды» «пойдзе ўсё на звод», «знікне звер»).

Ідэю пра тое, што супрацьстаяць эканамічнай адсталасці, падману, панаванню грошай дапаможа асвета, паэт укладвае і ў вусны свайго героя, які марыць «навукі дзецям даць!.. Як збавіча душы».

Усеагульны недахоп духоўнасці паэт звязваў з людскай нядоляю, з вынішчэннем старога ўкладу і нечакана агрэсіўнымі поступамі навукова-тэхнічнага прагрэсу (карціны навакольнага і духоўнага спусташэння паўстаюць у апошнім раздзеле «Смерць Грышкі»). Аднак вера ў чалавека, унутраная надзея рабілі Лучыну аптымістам, садзейнічалі абуджэнню цікавасці да асветніцкага і дэмакратычнага бакоў пазітывізму, прымушалі прырэчыць А. Шапенгаўэру, які бачыў зло ў чалавечай прыродзе.

Паэму «Паляўнічыя акварэльні з Палесся» Я. Лучыны У. Мархель ставіць упоравень з такімі выдатнымі творамі, як «Песня пра зубра» М. Гусоўскага, «Пан Тадэвуш» А. Міцкевіча, «якія прадвызначылі з'яўленне «энцыклапедыі беларускага жыцця» – «Новай зямлі» Якуба Коласа». На рэальным, фактычным грунце паэт стварыў выдатны мастацкі твор, у якім змог пранікнуць у псіхалогію беларуса, узняцца да складаных філасофскіх абагульненняў.

Вялікае значэнне мае перакладчыцкая дзейнасць Янкі Лучыны. Ён перакладчык твораў У. Сыракомлі, М. Някрасава, І. Крылова, Г. Гейнэ, Гамера. Асабліваю цікавасць у Я. Лучыны выклікала творчасць У. Сыракомлі, яго памяці паэт прысвяціў верш на польскай мове «Лірнік вясковы» (так называлі Сыракомлю). Пераклады верша «Бусел» і вольнае наследаванне «Горсць пшаніцы» паглыблялі патрыятычныя матывы паэзіі Я. Лучыны. Пераклад «Надта салодкія думкі» ўзбагачаў эмацыйны лад арыгінальнай творчасці, паказваў, што паэт не быў пазбаўлены схільнасці да лірычнай іроніі. На беларускую мову Лучына таксама пераклаў гавэнду «Ямшчык», верш «Не я пяю – народ божны». Наследаванні і пераклады істотна папаўнялі матывы і настроі арыгінальнай паэзіі Я. Лучыны, выконвалі немалую ролю ў станаўленні развіцці ўсёй беларускай паэзіі.

У творчасці Я. Лучыны ўвасобілася беларуская нацыянальная ідэя як ідэя жыццёва праўдзівая, рацыянальная, гуманістычная, сціпая. Яна амаль цалкам зводзілася ім да нацыянальнага светапогляду, да такога разумення сябе ў свеце, калі сваё светабачанне ўспрымаецца натуральным. Паэту ўласцівыя характэрныя для беларусаў памяркоўныя і зычлівыя адносіны да іншых народаў.

Янка Лучына спрыяў фарміраванню традыцыі беларускай культуры абавірацца на волю і моц чалавека, яго самадастатковасць, шанаванне беларускае слова і ўзносіць яго над утылітарнасцю побыту.